

Tussen sociaal-democratie en marxisme: Camille Huysmans en het Belgisch socialisme voor de Eerste Wereldoorlog.

door

Jan HUNIN*

Dat het marxisme voor nogal wat begripsverwarring heeft gezorgd in de wereld van de historiografie, is wel bekend. Revolutie en klassenstrijd zijn bovendien dankbare onderwerpen. Is het dan te verwonderen dat ook in België het marxisme tot de verbeelding van een aantal historici heeft gesproken? In hun standaardwerken over de geschiedenis van het Belgisch socialisme vóór de Eerste Wereldoorlog gaan zowel André Mommen als Marcel Liebman in op de betekenis van Marx voor de Belgische Werkliedenpartij (BWP)¹. Tot welke besluiten komen zij?

Volgens Mommen en Liebman was tot in de jaren 1880 de invloed van het marxisme op de Belgische arbeidersbeweging bijzonder klein. Voor César de Paepe en Louis Bertrand, die aan de wieg van het Belgisch socialisme stonden, stond de BWP voor een brede beweging ten voordele van het Algemeen Stemrecht. Pas vanaf 1891 ontwikkelde zich in het Brusselse studentenmilieu een eerste marxistische stroming met Léon Meysmans als propagandist. Sporen van marxistische invloed waren ook terug te vinden in de belangrijke beginselverklaring van Quaregnon (1894), waarin werd vastgesteld dat het kapitalisme „de maatschappij in twee noodzakelijk vijandige kampen verdeelde”. Zo werd het beginsel van de klassenstrijd in het programma van de BWP opgenomen. Daarna bleef het lange tijd stil rond het marxisme. Zoals Liebman schrijft, „il faut attendre 1910 pour assister à une poussée marxiste de quelque importance”. In 1910 verzette een belangrijke minderheid zich op het partijcongres tegen een mogelijke deelname aan een regering met liberalen. Vanaf dat ogenblik kreeg de partijleiding af te rekenen met een marxistische oppositie. In april 1911 gingen Louis de Brouckère en Hendrik de Man in het blad van de Duitse sociaal-democraten *Die Neue Zeit* fel tekeer tegen het re-

* Aspirant van het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek.

1. André Mommen, *De Belgische Werkliedenpartij. Ontstaan en ontwikkeling van het reformistisch socialisme (1880-1914)*, Gent 1980 en Marcel Liebman, *Les Socialistes belges. 1885-1914. La révolte et l'organisation*, Brussel 1979.

formistisch karakter van het Belgisch socialisme. In Brussel had zich toen reeds een *Groupe socialiste révolutionnaire* gevormd, maar De Man moest aan de Duitse marxistische leider Karl Kautsky bekennen dat zijn groep slechts acht leden telde. Meer succes had het Luikse maandblad *La Lutte de Classe*, waaraan vooral de Brouckère meewerkte en waarin tot in 1913 de klassenstrijd werd aangemoedigd. Op dat ogenblik werd de linkerzijde van de BWP al min of meer gedomineerd door de „revolutionair-syndicalisten” van Joseph Jacquemotte, die niet uitsluitend in naam van het marxisme de strijd aanboden met het kapitalisme².

Als we Liebman en Mommen mogen geloven, was de marxistische stroming binnen de BWP maar een mager beestje, en dat „à une époque où les doctrines de Marx dominant largement le socialisme international”³. In 1914, na bijna 25 jaar BWP, waren de resultaten inderdaad niet bepaald indrukwekkend geweest: een marxistisch studentengroepje aan de ULB, een *Groupe socialiste révolutionnaire* met acht leden, en een maandblad met goed 500 vaste lezers. Volgens Mommen en Liebman werd de BWP gedomineerd door reformisten, die allesbehalve overtuigde marxisten waren en waarvan de meerderheid aanstuurde op verregaande samenwerking met de liberale partij. De besluiten van Mommen en Liebman roepen een aantal bedenkingen op. Is het juist dat de marxisten binnen de BWP inderdaad op één hand te tellen waren? En bleef de marxistische minderheid, die onder meer meende dat „de ontvoogding van de arbeiders het werk van de arbeiders zelf” moest zijn, zoals Marx geschreven had en door het charter van Quaregnon was overgenomen, beperkt tot Meysmans, de Brouckère, de Man, Delsinne en enkele anderen? En tenslotte: waar staat dan Camille Huysmans (1871-1968) die zich voor de Eerste Wereldoorlog marxist noemt, maar door Mommen en Liebman niet tot de marxistische linkervleugel gerekend wordt?

1. CAMILLE HUYSMANS EN HET MARXISME VAN KAUTSKY

Voor de Eerste Wereldoorlog was de invloed van Huysmans in de BWP relatief gering. Huysmans groeide op in Bilzen, studeerde in Luik en gaf les in Ieper tot hij in 1896 definitief naar Brussel verhuisde, waar hij onmiddellijk actief werd in het socialistische partijleven. Maar zijn politieke loopbaan kwam pas in een stroomversnelling in 1905 toen hij benoemd werd tot secretaris van de Tweede So-

2. Op te merken valt dat Mommen en Liebman hun informatie over de marxistische oppositie in 1910 en daarna grotendeels halen bij Maxime Steinberg, *A l'origine du communisme belge: l'extrême-gauche révolutionnaire d'avant 1914*, in: *Cahiers marxistes*, III (1970), 3-34.

3. Liebman, *Les Socialistes belges*, 249.

cialistische Internationale, zodat hij interessante contacten kon leggen met socialisten uit heel Europa. Vanaf 1908 werd hij dan gemeenteraadslid voor Brussel en vanaf 1910 volksvertegenwoordiger. Ondertussen zetelde hij reeds in de Algemene Raad en het Bureau van de BWP.

Noemde Huysmans zichzelf marxist in hart en nieren, op de Nederlandse socialist Anton Pannekoek (1873-1960) moet zijn „marxisme” alvast weinig indruk gemaakt hebben. Toen Pannekoek in 1944 zijn *Herinneringen* schreef, had hij weinig vleierende woorden over voor Huysmans. Pannekoek had de Brusselse socialist nog voor de Eerste Wereldoorlog leren kennen, toen Huysmans als secretaris van de Internationale de brokken wilde lijmen binnen de verdeelde Nederlandse socialistische arbeidersbeweging. Voor Pannekoek was Huysmans toen „zo'n echte Belgische tussenman, zonder enige radicale of marxistische overtuiging, evenmin overtuigende reformist, voornamelijk te karakteriseren als handige praatjesmakende functionaris”⁴. Dat Pannekoek de secretaris van de Internationale een windhaan noemde, is niet te verwonderen als we weten dat Huysmans weinig begrip opbracht voor de opvattingen van de Nederlander. Waar stond Pannekoek dan wel in de internationale arbeidersbeweging?

Pannekoek zelf, die tussen 1907 en 1914 in Duitsland woonde, behoorde voor de Eerste Wereldoorlog tot de revolutionaire vleugel van de Sozialdemokratische Partei Deutschlands (SPD), waarin hij met Rosa Luxemburg „gemeinsam gegen den Reformismus” gestreden had, zoals hij later schreef⁵. Met reformisten werd niet alleen de rechterzijde binnen de SPD bedoeld, die vooral in het zuiden van Duitsland sterk stond, maar ook het machtige centrum, met August Bebel als partijleider en Karl Kautsky als theoreticus. Na de dood van Marx was het Kautsky die het marxisme inhoud gaf en als dusdanig erkend werd in een groot deel van de socialistische wereld. Maar naar de woorden van Pannekoek hamerde de Duitse partij-ideoloog in zijn werken enkel maar op het belang van organisatie en discipline volgens het denkschema: „De sociale revolutie is het uiteindelijke gevecht waarop het proletariaat moet worden voorbereid, zoals een generaal zijn troepen africht en in slagorde opstelt”⁶. Volgens Kautsky was de SPD goed op weg om in het parlement de absolute meerderheid te veroveren, maar hij vreesde in dat geval een heruit-

4. Anton Pannekoek, *Herinneringen. Herinneringen uit de arbeidersbeweging. Sterrenkundige herinneringen*, Amsterdam 1982, 144.

5. B.A. Sijes, *Anton Pannekoek, 1873-1960* in: *Anton Pannekoek, Herinneringen*, 31.

6. Pannekoek, *Marxistische Theorie und revolutionäre Taktik*, in: *Die Neue Zeit*, XXXI (1913), geciteerd in Sijes, *Anton Pannekoek*, 274.

gave van de socialistenvervolgingen onder Bismarck. Daarom geloofde hij dat alleen stevige organisaties zouden opgewassen zijn tegen een nieuwe confrontatie met leger en politie. Op die manier werd de theorie van de klassenstrijd vertaald in een soort organisatie-socialisme, dat in Duitsland een socialistische tegencultuur deed ontstaan.

De machtige partijorganisaties, die de SPD aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog had opgebouwd, waren teveel het resultaat van jaren geduldig bouwen om ze te laten ondermijnen door geldverslindende en risicovolle acties. Van een politieke staking kon volgens Kautsky alleen sprake zijn „nur dann und dort, wo die Massen nicht mehr zu halten sind”⁸. In een studie over de Tweede Internationale heeft G.Niemeyer de socialistische „staat in de staat”, die het leven van de Duitse arbeiders van de wieg tot het graf moest organiseren, op voortreffelijke wijze getekend:

„There were the unions, whose houses were to most workers their true home, with a string of organizations and associations clustering around them. There was the party, with an elaborate bureaucracy, a considerable press, and branch organizations in cities, regions, and states, with an electorate running into millions even under oppressive laws. There were consumers’ cooperatives, Social Democratic cultural enterprises, a Social Democratic literature, and Social Democratic taverns”⁹.

Maar nog voor de Eerste Wereldoorlog ontwikkelde zich tegen het centrum een rumoerige linkervleugel, die gedreven werd door een groot geloof in de revolutionaire dynamiek van de arbeidersklasse. „Von den Massen müß es kommen”, schreef Pannekoek aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog¹⁰. En verder luidde het dat Marx geschreven had dat de opeenvolgende economische crises steeds zwaarder zouden wegen op de arbeidersklasse, dat het proletariaat in opstand zou komen en zelf de macht in handen nemen¹¹. In het bijzonder verweten links-revolutionairen als Luxemburg en Pannekoek de partij- en vakbondsleiding een politiek van belangenbehartiging te voeren, die onvermijdelijk moest uitlopen op de inschakeling in

7. Het SPD-model werd uitvoerig bestudeerd door Dieter Groh in zijn studie *Negative Integration and revolutionärer Attentismus. Die deutsche Sozialdemokratie am Vorabend des Ersten Weltkrieges*, Frankfurt, 1973. Over de verschillende strekkingen binnen de Duitse socialistische partij, zie ook Carl E.Schorske, *German Social Democracy 1905-1917*, Cambridge 1955.

8. Ibidem, 34.

9. Milorad Drachkovitch, *The revolutionary Internationals (1874-1943)*, Stanford 1966, 104.

10. Pannekoek, *Partei und Masse*, 4 juli 1914, geciteerd in Sijes, *Anton Pannekoek*, 35.

11. „Ich habe Marx immer so verstanden, dass wirtschaftlich der Kapitalismus nicht mehr weiter kann (eine schleppende Krise), immer unerträglicher wird für die Arbeiter, und dass diese deshalb immer bewusster in Gegensatz treten und gezwungen werden die Direktion der Gesellschaft in die Hand zu nehmen, also die Revolution durchzuführen.” (Pannekoek aan Canne Meijer, 22 oktober 1948, geciteerd in Sijes, *Anton Pannekoek*, 20-21.)

de „bourgeois-staat” en waarbij de opstand tegen het regime onmogelijk werd.

Maar ook de aanhangers van het Duitse centrum, die orthodoxe marxisten werden genoemd, maakten gebruik van de geschriften van Karl Marx en Friedrich Engels. Bij de heruitgave van *De Klassenstrijd in Frankrijk, 1848-1850* van Marx had Engels namelijk in het voorwoord geschreven dat zijn geloof in de gewapende straatrevolutie ondermijnd was. Hij had daarentegen veel lof voor de SPD en zijn twee miljoen kiezers, die hij „the decisive shock force of the international proletarian army” noemde¹². Wat Engels schreef in 1895, kwam niet helemaal als een verrassing. Reeds in 1872 had Marx na een congres van de Eerste Internationale te Amsterdam verklaard dat „we have not asserted that the ways to achieve that goal (het einde van het kapitalisme) are everywhere the same. You know that the institutions, mores and traditions of various countries must be taken into consideration, and we do not deny that there are countries — such as America, England, and if I were more familiar with your institutions, I would perhaps also add Holland — where the workers can attain their goal by pacific means”¹³. Marx kon toen nog niet vermoeden dat ook in Duitsland en België de arbeidersbeweging aan dit model zou beantwoorden.

Dat Huysmans op vrij jonge leeftijd gewonnen was voor de ideeën van het Duitse partijcentrum, bleek al rond de eeuwwisseling uit zijn reactie op het revisionisme van Eduard Bernstein, die de theorieën van Marx door de feiten achterhaald vond. In België werd de socialistische partij maar weinig beroerd door de Bernstein-controverse die de SPD verdeelde. Zonder een aantal artikels van Huysmans in *L'Avenir Social*, het maandblad van de BWP, zou het debat wellicht geruisloos gepasseerd zijn¹⁴. In zijn artikelenreeks herhaalde Huysmans de credo's van het marxisme: het historisch materialisme en de klassenstrijd. Hij argumenteerde verder dat de industrialisatie van het Westen de loonarbeid verder zou doen toenemen. Na de invoering van het algemeen stemrecht zou de arbeidersklasse dan vanzelf de absolute meerderheid in het parlement veroveren. Hij verwees ook naar het voorbeeld van Duitsland waar de vertegenwoordiging van de SPD in de Reichstag bij elke verkiezing aangroeide.

12. Friedrich Engels, *The tactics of Social Democracy*, in: Robert C. Tucker (ed.), *The Marx-Engels reader*, New York and Londen 1978, 571.

13. Karl Marx, *The Possibility of Non-Violent Revolution*, in Tucker, *The Marx-Engels reader*, 523.

14. Camille Huysmans, *La Tactique et le programme socialistes*, in: *L'Avenir Social*, 1899, 441-454 en 1900, 13-18, 60-69 en 396-404. Zie ook A. Mommen, *De ontvangst van de bernstein-diskussie in de belgische werkliedenpartij*, in: *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, VIII (1973), 85-100.

Als overtuigend marxist wees Huysmans de kritiek van Bernstein van de hand, die had vastgesteld dat de „proletarisering”, door Marx voorspeld, zich niet had voltrokken, en dat de middengroepen niet verdwenen, integendeel. Volgens Huysmans konden de familiebedrijfsjes alleen nog overleven door het uitbetalen van lage lonen en zou de grootindustrie hun taak overnemen. Hij wilde niet ontkennen dat de welvaart voor een grote groep mensen gestegen was, maar het loonproletariaat groeide sneller aan dan de zelfstandige beroepen. Zo was in België het aantal werkgevers tussen 1846 en 1896 gestegen met 80.000, maar het aantal werknemers met 400.000. Over de zogenaamde verpaupering van de arbeidersklasse wilde Huysmans nog kwijt dat „Marx n'a pas dit que le prolétariat, dans le système capitaliste, est condamné à un constant appauvrissement, mais il a déclaré à plusieurs reprises que si le capitalisme engendre la misère sociale, la conscience de sa destinée et de la nécessité développe aussi l'esprit d'association, l'instinct de la révolte, le mouvement pour l'obtention d'un plus grand bien-être. Si le capitalisme a une tendance à asservir et déprimer le prolétariat, il développe également le sentiment de la solidarité, la réaction”.

In zijn laatste artikel besloot Huysmans dat het revisionisme weinig nieuws had gebracht: „Bernstein me paraît ressembler à ce chasseur qui visait un lion et tirait un lièvre”. De kritiek van Bernstein op Marx miste haar doel, maar trof wel „ceux qui croient devoir se réclamer de l'auteur du Capital, quand ils ont prononcé le mot „révolution” [...], des socialistes qui ont parcouru le premier volume de l'oeuvre capitale de Marx, mais qui n'ont lu le reste de l'oeuvre, parce que la traduction française manque.” Huysmans schoot dan nog met scherp op de Nederlandse anarchist Domela Nieuwenhuis en anderen die niet hadden ingezien dat „ce n'est pas la révolution des rues qui provoquera la révolution sociale.” De sociaal-democratie had geen boodschap aan „tout le fatras des violences inutiles et naïves”. Dat was wel een duidelijke waarschuwing aan het adres van anarchisten en andere oproerkraaiers, waardoor Huysmans zich lieten kennen als een aanhanger van het Duitse organisatiesocialisme.

2. HUYSMANS AAN HET WERK IN DE BWP

In Duitsland legde de veroordeling van het revisionisme een hypotheek op de samenwerking met andere partijen. Maar regeringsdeelname op nationaal niveau was voor de SPD al bij voorbaat uitgesloten, want de macht van het parlement was er klein en het verzet in regeringskringen tegen de socialisten groot. In de deelstaten lagen de kaarten anders, vooral in het zuiden en zuidwesten van Duitsland,

waar samenwerking met liberaalgezinde groepen wel perspectieven opende. De toestand in België was enigszins vergelijkbaar met de minder autoritaire deelstaatjes in het Duitse keizerrijk. Na de invoering van de Evenredige Vertegenwoordiging in 1900 behoorde een antiklerikale meerderheid tot de mogelijkheden. De levensbeschouwelijke tegenstellingen vormden daarbij een krachtig bindmiddel tussen liberalen en socialistten. Maar ook rond de invoering van het algemeen enkelvoudig stemrecht leek een consensus mogelijk. Daarbij komt nog dat een groot aantal socialistische leiders via het liberalisme de overstap naar de BWP hadden gemaakt, zoals Jules Destrée in Charleroi en Célestin Demblon in Luik. Anderen, zoals Emile Vandervelde en Huysmans, waren in hun jeugd actief geweest in vooruitstrevend liberale middens, en die invloeden bleven nawerken. Ook Huysmans had de banden met de liberale familie nog niet helemaal doorsneden. Hij werkte tot 1906 als journalist voor het liberaal-progressistische blad *Le Petit Bleu* en bleef lid van de liberale cultuurvereniging Willemsfonds.

In zijn eigen blad *De Gazet van Brussel* werden de liberalen regelmatig op de korrel genomen, maar Huysmans was ook niet ongevoelig voor de vorming van een antiklerikale regering.

In augustus 1904, na de besluiten van het Congres van de Tweede Internationale te Amsterdam, die regeringsdeelname met andere partijen veroordeelden, liet Huysmans in *De Gazet van Brussel* andere geluiden horen: „In België zou onze onthouding de liberalen tot onmacht doemen en de klerikalen nog een halve eeuw aan 't roer laten. [...] De klerikalen zijn en blijven onze grootste vijanden”. Zelf was Huysmans bij de parlementsverkiezingen van 1904 in Aalst op een socialistisch-liberale lijst kandidaat. Tijdens het debat over regeringsdeelname in de Algemene Raad in oktober 1909, zou Louis Bertrand dat handig tegen zijn tegenstrever uitspelen, maar Huysmans beet terug dat hij nooit het bestaan van kieskartels bestreden had, wel de verdediging van een gemeenschappelijk programma, zoals anderen voorstonden.

Verloochende Huysmans op het gebied van de samenwerking met andere partijen dan al het programma van de SPD, het organisatiestreven van het Duitse centrum maakte hij zich anders wel eigen. Hij was onder meer initiatiefnemer van het weekblad *De Gazet van Brussel*, waarin de nederlandstaligen van Brussel en omgeving in socialistische zin werden bewerkt. Daarin werd door Huysmans vanaf 1903 regelmatig gehamerd op het belang van een degelijke partijwerking en hij schrok er niet voor terug een aantal militanten van „slabakkerij” te beschuldigen¹⁵. Als tweetalige militant maakte hij

15. *De Gazet van Brussel*, 30 juli 1904.

zich bovendien zeer verdienstelijk in de propaganda in Brussel en omgeving, waar de BWP verlegen zat om nederlandstalige propagandisten. Als organisator mocht Huysmans zich een pluim op de hoed steken, maar tot aan zijn benoeming als secretaris van de Tweede Socialistische Internationale in 1905 bleef zijn aanzien in de BWP gering.

Het is niet onmogelijk dat de benoeming van de meertalige Huysmans tot secretaris van de Internationale, die de ontslagnemende Victor Serwy verving, op voorstel van de invloedrijke Bebel is gebeurd¹⁶. Als leider van de machtige SPD werd Bebel beschouwd als „le dictateur moral de toute l'Internationale”, zoals ook het orthodoxe marxisme van Kautsky de ideologie van de Internationale bepaalde¹⁷. In elk geval liet Huysmans' groeiende invloed in de BWP na zijn benoeming tot secretaris sporen na. In maart 1906 was hij in *L'Avenir Social* niet mals voor de partij: „Il est temps de le soumettre à une critique impitoyable et de profiter de l'expérience des autres pour améliorer notre organisation. [...] Notre parti ouvrier belge constitue le plus joli spécimen d'organisation centralisée en théorie et d'organisation décentralisée en pratique que l'on puisse imaginer”. Dat was niet mis te verstaan. Huysmans was keihard voor coöperaties en vakbonden, die hij vergeleek met „vulgaires maisons de commerce” en „simples organismes mutuellistes”. Op politiek gebied betreurde hij de machteloosheid van de hoogste partij-organen: „Sous prétexte d'autonomie et de décentralisation, on ne prévient l'organisme central que lorsqu'il faut tailler dans la chair vive”. Hoewel de BWP als partij op het gebied van centralisatie uitblonk tegenover liberalen en katholieken, bleef de invloed van Algemene Raad en Bureau op de federaties voorlopig erg klein. Voor Huysmans was de bestaande toestand niet anders dan een gevolg van „l'esprit proudhonien” die in de BWP nog bleef nawerken.

Ook in de volgende jaren bleef Huysmans de strijd aanbinden tegen de kerktoerenmentaliteit van de BWP. Op het partijcongres van 1907 ging hij in zijn verslag over administratieve hervormingen fel tekeer tegen wat hij noemde „la décentralisation à outrance”. Dat was niet anders dan „le résultat de la conjoncture politique d'une petite nation, qui pense en petit et dont l'horizon intellectuel ne dépasse pas toujours le cercle étroit de ses rencontres quotidiennes”. Zoals hij in 1909 in de Algemene Raad zou verklaren, moest de BWP „une armée avec une cohésion absolue des cadres” worden. Zelf hielp Huysmans als beheerder van het Volkshuis en als secretaris van de Brusselse federatie aan de uitbouw van een flinke partijmachine.

16. Emiel Willekens, *Chronologie van Camille Huysmans' leven*, in: *Bijdragen tot het Camille Huysmansonderzoek*, Antwerpen 1971, 339.

17. Georges Haupt, *L'historien et le mouvement social*, Parijs 1980, 273-274.

De coöperatieve beweging was in hetzelfde bedje ziek. In 1912 merkte Huysmans in *La Semaine Politique* kordaat op dat „il nous paraît que le temps est venu de mettre fin à cette anarchie coopérative, maintenue sous prétexte d'autonomie". Is het dan verwonderlijk dat Huysmans in aanvaring kwam met de leiders van de coöperaties? In 1908 verschilden Huysmans en Ansele van mening over de werking van de onderzoekscommissie over de Fédération des coopératives. En in Brussel voerden de meningsverschillen over de rol van de coöperaties de spanning tussen Louis Bertrand en Huysmans op.

Nog meer dan de coöperaties liet de organisatie van een socialistische vakbeweging met hoge bijdragen, sterke stakingskassen en door-gedreven centralisatie te wensen over. De Syndicale Commissie van de BWP, die in 1898 was opgericht om de socialistischgezinde vakverenigingen te overkoepelen, was gewoon niet tegen haar taak opgewassen. De mislukte Algemene Staking van 1902 deed de malaise nog toenemen. In 1906 was Huysmans van dichtbij betrokken bij de oprichting van de hervormde Syndicale Commissie, die van naam veranderde om vakbonden die niet openlijk kleur wilden bekennen, aan te trekken. Maar in Verviers en in Antwerpen bleef het wantrouwen tegenover de Syndicale Commissie erg groot vanwege haar banden met de BWP. In de Scheldestad zou de vakbeweging uiteenscheuren in een onafhankelijke en een socialistische vleugel. Huysmans, die opgeroepen werd om te bemiddelen, was bereid water in de wijn te doen, maar in principe bleef hij wel voorstander van socialistische vakbonden. In december 1906 beklemtoonde hij voor de textielarbeiders van Verviers dat socialistische vakbonden de aansluiting niet afremden en hij verwees daarbij naar de voorbeelden uit Denemarken, Oostenrijk en Duitsland, „waar de mars der twee legers gelijklopend" was. Daarna volgde een citaat van Marx om te bewijzen dat de politieke strijd even belangrijk was als de vakbondswerking¹⁸. de Brouckère, die op dezelfde meeting het woord voerde, vond van de Duitse vakbeweging dat „c'est au socialisme allemand, en définitive, que l'union des syndicats doit sa forte cohésion et ses brillantes victoires"¹⁹. Met hun opvattingen liepen zij beiden vooruit op de beslissing van het congres van de Internationale in Stuttgart (1907), die door de Brouckère mee was voorbereid. Daarin stond dat vakbon-

18. Camille Huysmans en Louis de Brouckère, *De aansluiting der vakbonden bij de Werkliedenpartij. Redevoeringen uitgesproken in het „Manège" te Verviers*, Brussel 1907.

19. *Les syndicats et le parti socialiste*, in: Louis de Brouckère, *Oeuvres choisies II. Le théoricien de l'action ouvrière*, Brussel z.d., 308.

den en partij nauw moesten samenwerken en dat alleen het socialisme de arbeidersklasse kon vrijmaken²⁰.

Dat de bittere kritiek van Huysmans op vakbonden, coöperaties en politieke groepen ingegeven was door de malaise waarin de BWP na de mislukte Algemene Staking van 1902 was terechtgekomen, was duidelijk. In *L'Avenir Social* zocht hij naar een verklaring voor de opeenvolgende nederlagen bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1903 en bij de parlementsverkiezingen van 1904 en 1906: „Dans plusieurs communes rurales, où la classe industrielle augmente en nombre à la suite des facilités plus grandes des moyens de transport, nous gagnons du terrain. Il en est de même dans les communes où nous avons toujours pratiqué une politique vierge de compromission, dirigée à la fois contre tous les partis bourgeois. Les centres urbains non industriels, au contraire, redeviennent plus libéraux”²¹. Voor Huysmans lag de toekomst van het socialisme niet in de ambachtelijke sectoren van de Brusselse luxe-industrie, maar wel in het groeiend industrie-proletariaat aan de rand van de agglomeratie. En dat zou blijven groeien onder invloed van de monopolievorming in de industrie en het verdwijnen van het familiebedrijf. Dat was wat Marx bedoelde met de verstrengeling van politiek en economie. De uitroep van Huysmans in de Algemene Raad in oktober 1909 was in dat opzicht niet mis te verstaan: „La décentralisation [industrielle] est d'essence réactionnaire, comme le travail aggloméré est d'essence socialiste”. Het is niet toevallig dat *De Gazet van Brussel* juist hoog scoorde in Vilvoorde, Anderlecht en Molenbeek, waar de grootindustrie langzaam tot ontwikkeling kwam.

Aan de groei van het aantal industriearbeiders waren ook belangrijke politieke gevolgen aan verbonden. Enerzijds werd de Brusselse federatie door de aangroei van de industriearbeiders in de rand geconfronteerd met een uitsluitend nederlandstalig kiespubliek. Dat maakte de Brusselse socialisten gevoelig voor het talenvraagstuk. Zo werd in *De Gazet van Brussel* ook in vlaamsgezinde zin propaganda gemaakt. Maar minstens even belangrijk was dat de nederlandstalige arbeiders verkozenen naar het parlement stuurden die ingezien hadden dat de toekomst van de sociaal-democratie in de grootindustrie lag en niet in de ambachtelijke sectoren of familiebedrijfjes in de binnenstad. Dat waren vóór de Eerste Wereldoorlog Huysmans en ook Meysmans, die tot de marxistische vleugel gerekend werd. Anderzijds

20. „La lutte prolétarienne serait d'autant mieux engagée et d'autant plus fructueuse, que les relations entre les syndicats et le parti seront plus étroites. [...] Les syndicats ne rempliront pleinement leur devoir dans la lutte d'émancipation des ouvriers que si leurs actes s'inspirent d'un esprit entièrement socialiste.” (de Brouckère, *Oeuvres choisies II*, 345.)

21. *L'Avenir Social*, juni 1906, 167.

was de invloed van de Kerk op de industriearbeiders nog groot, omdat zij nog op het overwegend katholieke platteland woonden en pendelden, of er niet lang verhuisd waren. In de industrievakbonden kon het antiklerikalisme van de BWP weinig enthousiasme losweken, niet alleen omdat hun leden vaak nog kerkgangers waren, maar bovendien omdat zij in de eerste plaats sociale eisen bovenaan de politieke agenda wilden zien staan. Precies daar bevond zich de achillespees van het antiklerikaal blok, omdat de liberale partij op sociaal gebied hopeloos verdeeld was tussen progressisten en doctrinairen.

Door de steun die Huysmans zocht bij het groeiend aantal industriearbeiders, die volgens Kautsky in de nabije toekomst een socialistische meerderheid naar het parlement zouden sturen, maar die bovendien niet werden aangetrokken door antiklerikale scherpslijperij, ligt het voor de hand dat de secretaris van de Internationale niet veel voelde voor een verregerende samenwerking met de liberalen.

Is het tenslotte verkeerd een verband te leggen tussen Huysmans' verzet tegen de vorming van een antiklerikaal blok en de opkomst van de christen-democratie, die vooral in Vlaanderen snel aan invloed won? Hoewel Huysmans in *De Gazet van Brussel* ook de vakbeweging van Pater Rutten niet spaarde, werd duidelijk dat er met de katholieke arbeidersorganisaties rekening diende gehouden. In 1907 werden drie christen-democraten in de regering De Trooz opgenomen, nadat ze eerst de regering de Smet-de Naeyer ten val hadden gebracht. De hoop op een „arbeidersregering” van socialisten en christen-democraten werd nog niet met zoveel woorden uitgesproken, maar het was betekenisvol dat *De Gazet van Brussel* veel sympathie had voor het daensisme, dat op politiek gebied zich ergens tussen socialisme en christen-democratie bewoog. Bij de dood van Adolf Daens in 1907 werd een paginagrote afbeelding van de overledene afgedrukt en werden woorden van lof uitgesproken voor de priester uit Aalst.

Na de parlementsverkiezingen van 1906 had Huysmans betreurd dat de socialistische propaganda al haar pijlen op de „klerikalen” had gericht en bijzonder mild was geweest voor de liberalen. Maar voor de niet-liberaalgezinden was het moeizaam tegen de stroom oproeien. Na de verkiezingen was de katholieke meerderheid immers geslonken tot tien zetels en vanuit de vrijdenkersgroepen nam de druk toe om een antiklerikaal blok te vormen. Voor december 1907 was een groots opgezet antiklerikaal congres aangekondigd, maar Huysmans slaagde er toch in door de Algemene Raad een motie te laten goedkeuren, waarbij enkel individuele deelname mogelijk was „zonder in enig opzicht de tactiek van de BWP te verplichten”²².

22. Mommen, *De Belgische Werkliedenpartij*, 197.

Ook in *De Gazet van Brussel* werden nu regelmatig liberalen en katholieken over één kam gehaald: „In naam der vrijheid willen de liberalen ons uithongeren. In naam van God beweren de klerikalen ons te onderdrukken, maar in naam van de broederlijkheid roepen wij: 't Heeft al lang genoeg geduurd, werkers, verenigt u!’” In een ander nummer heette het dat „het liberalisme een windmolen is, die men steeds naar de wind tracht te zetten, maar waarin de maelder met die arbeid zijn tijd verbeuzelt in plaats van te malen”²³.

Het is opvallend hoe ook op cultureel gebied Huysmans de samenwerking binnen de linkerzijde wilde afremmen. Niet alleen de vrijdenkersbeweging verenigde immers antiklerikalen onder hetzelfde dak, maar ook in intellectuele milieus vonden liberalen en socialisten elkaar. In Brussel was dat onder meer het geval voor de Section d'Art, een socialistische cultuurvereniging, waarin ook ruimdenkende andersgezinden welkom waren voor het bijwonen van lezingen²⁴. Bij de initiatiefnemers hoorden Jules Destrée en Emile Vandervelde, die met voldoening vaststelden dat in tegenstelling tot Frankrijk in België de culturele avant-garde zich in socialistische kringen bewoog. Maar dat belette niet dat de Section d'Art openstond voor een elitair en vaak welstellend publiek en dat socialistische propaganda er weinig of niet aan bod kwam.

Het „apolitisme artistique” van de Section d'Art was niet naar de zin van een aantal partijmilitanten die weinig sympathie voelden voor de culturele avant-garde die, om het in de woorden van August Dewinne te zeggen, vooral uit de bourgeoisie kwam en de arbeiderswereld niet kende, behalve dan de hoeren en de drankverslaafden, zoals Nana en Coupeau van Emile Zola en Elisa van de gebroeders de Goncourt²⁵. In *Le Peuple* liet Dewinne weten dat hij schoon genoeg had van het medelijden vanwege de culturele avant-garde: „A une époque nouvelle, il faut un art nouveau. Ce qui domine ce siècle, ce sont les préoccupations sociales, c'est l'ascension de la classe ouvrière vers de hautes destinées. Il faut que l'art nouveau chante les tristesses, les joies et les espérances de cette armée en marche”²⁶. Huysmans dacht in dezelfde zin als Dewinne. Het is opvallend dat hij geen enkele lezing gaf in de Section d'Art in tegenstelling tot Emile Vandervelde, Jules Destrée, Louis Piérard, Arthur Wauters en anderen. Dat lag minder aan hemzelf dan aan de aard van de vereniging. In *Le Peuple* heette het in januari 1908 dat de kunstwereld alleen oog had

23. *De Gazet van Brussel*, 14 september 1907 en 12 januari en 1907.

24. Over de Section d'Art en het verzet ertegen: Paul Aron, *Les Ecrivains belges et le socialisme (1880-1913). L'expérience de l'art social: d'Edmond Picard à Emile Verbaeren*, Brussel 1985, 65-96.

25. *Le Peuple*, 25-12-1897.

26. Op 13 oktober 1898.

voor de „brutes à la campagne” en voor de „alcoolisés dans les grandes villes. Nos artistes retardent. Ils créent leurs oeuvres avec des mentalités de bourgeois. [...] La classe ouvrière devra créer elle-même son art. C’est de son sein que sortiront les artistes du burin, de la plume et de la palette, chanteurs du renouveau, commentateurs lyriques de l’épopée ouvrière, annonceurs des temps où le parasitisme social aura fini d’exister”. Zo verdedigde Huysmans met in zijn spoor een groot aantal vakbondsmilitanten een „democratisering” van de kunst, niet alleen naar de vorm, maar ook naar de inhoud. In 1905 was hij de initiatiefnemer van Le Franklin Socialiste, een socialistische ontspanningsvereniging waarin ook aan „arbeidersopvoeding” werd gedaan²⁷. Het geeft te denken dat Huysmans zich liet omringen door een groot aantal (vakbonds)militanten die evenmin thuishoorden in elitewereld van de Section d’Art, zoals Octors, Pladet, Hubert en Elbers.

3. HET MARXISME VAN DE BROUCKÈRE EN DE MAN

Na de parlamentsverkiezingen van 1908 was de meerderheid van de katholieke regering geslonken tot acht zetels. Voorlopig bleef het nog stil rond de kartelpolitiek. Maar in oktober 1909 barstte de orkaan los bij de voorbereiding van de verkiezingen van 1910, waarvan een antiklerikale meerderheid werd verwacht. Bij de voorbereiding van het kiesplatform in de Algemene Raad stonden de voor-en tegenstanders van de blokvorming met getrokken messen tegenover elkaar. Huysmans, die het standpunt van de Brusselse federatie moest vertolken, kwam zeer scherp uit de hoek: „Notre classe ouvrière est trop molle. [...] Il faut plus de centralisation pour faire un grand parti. Nous souffrons de l’esprit de décentralisation qui part de la conscience anarchique. Il faut une armée avec une cohésion absolue des cadres”. De vakbonden misten slagkracht en de coöperaties waren commerciële ondernemingen zonder meer geworden. De Brouckère duwde het mes nog dieper in de wonde: „On nous demandera si nous sommes le parti d’opposition social opposé à tout gouvernement bourgeois ou l’aile gauche du parti libéral”. Huysmans viel de Brouckère bij en hij verwees naar de arrondissementen Thuin en Dinant-Philippeville, waar de kartelpolitiek de socialistische propaganda verlamde. Hij stelde vast dat op sommige plaatsen „les députés socialistes et les députés libéraux marchent de pair, sans autonomie, ni distinction”. Met zijn kordaat optreden tegen de Gentse leider Ed-

27. Aron, *Les Ecrivains belges*, 101-103.

ward Anseele oogste Huysmans veel applaus: „Vous dites: le bloc. Nous disons: pas de bloc! Attitude de bienveillance, mais aucune confusion. [...] Vous ne voulez pas arracher les réformes mais les obtenir en douceur. C'est ainsi qu'on fait un prolétariat de mendiants et d'esclaves". Daarna gaf hij nog eens blijk van zijn vertrouwen in de verovering van de absolute meerderheid door de BWP: „Des antiministérialistes? Non! Nous voulons, non quelques-uns, mais TOUS les ministères. Nous gardons ainsi notre indépendance!" Louis Bertrand was niet bepaald overtuigd en noemde Huysmans en de Brouckère de Jeremiassen van de partij. Door aan de klaagmuur te gaan staan, konden zij de partij alleen maar schade berokkenen.

Omdat tijdens de debatten geen eensgezindheid kon bereikt worden werd beslist de zaak aan het partijcongres van 6 en 7 februari 1910 te onderwerpen. Daar werd het voorstel van Vandervelde, dat de deelname aan een linkse regering mogelijk maakte, met een grote meerderheid goedgekeurd. De Brouckère, die vond dat het zogenaamde ministerialisme de beslissingen van de Internationale geweld aandeed, kreeg de steun van 77 van de 302 groepen die op het congres vertegenwoordigd waren. Het amendement van Huysmans en Laurent Vandersmissen, de vakbondssecretaris van de Brusselse federatie, was geen beter lot beschoren. Het was een tussenvoorstel, waarin met niet zoveel woorden gesteld werd dat van regeringsdeelname geen sprake kon zijn zolang de BWP niet over een meerderheid in het parlement beschikte, maar dat de socialisten in het parlement wel de begrotingen wilden goedkeuren, indien de liberale regering het initiatief zou nemen tot invoering van het algemeen enkelvoudig stemrecht. Met de goedkeuring van het voorstel van Vandervelde was de niet-liberaalgezinde vleugel in de BWP voor enige tijd de mond gesnoerd. Pas na de dramatische nederlaag van de kartelpartijen bij de parlamentsverkiezingen van 1912, haalde zij haar slag thuis. In 1913 zouden de vrijdenkersverenigingen uit de BWP worden gezet, omdat gebleken was dat het antiklerikalisme op lange termijn geen perspectieven bood.

Na hun nederlaag op het partijcongres van 1910, bleven de zogenaamde anti-ministerialisten niet stilzitten. In maart 1911 namen de Man en de Brouckère in *Die Neue Zeit*, het blad van Kautsky, een aantal aspecten van het Belgisch socialisme flink op de korrel²⁸. Vooral de bijdrage van de Man, waarin de gewinzucht van de Gentse coöperaties ervan langs kreeg, zou aanleiding geven tot een bitter conflict met Anseele, dat tot in het parlement werd uitgevochten. Zowel de Brouckère als de Man werkten bovendien mee aan het

28. Hendrik de Man en Louis de Brouckère, *Le mouvement ouvrier en Belgique (1911): un épisode de la lutte des tendances socialistes*, Brussel 1985.

Luikse blad *La Lutte de Classe*, dat zich marxistisch noemde en de klassenstrijd vooropstelde. Zo vormde zich volgens Liebman en Momen in de BWP een uitgesproken marxistische groep. Maar dat *La Lutte de Classe* zelf een beetje verveeld zat met de term „marxisme”, bleek al uit het openingsnummer:

„Que ceux qui se sont comptés au congrès du parti de l'an dernier sur la motion d'ordre de notre ami de Brouckère contre le ministérialisme, n'hésitent pas à se revendiquer d'une tendance nettement caractérisée que nous appellerons „marxiste”, bien que cette dénomination ne réponde pas absolument à notre conception. Mais à défaut d'une autre expression plus adéquate, elle suffit pour nous distinguer d'une tendance qui n'est pas sans faire courir un danger au socialisme, tendance qu'il ne faut pas confondre entièrement au surplus avec le réformisme et que nos camarades allemands ont dénommée: le révisionisme”²⁹.

Waarom was de redactie van *La Lutte de Classe* zo voorzichtig in haar taalgebruik? Vreesde ze anders in het revolutionair-syndicalistische kamp van Jacquemotte gedreven te worden? In het Luikse blad was de organisatie immers heilig en de revolutie taboe.

4. HUYSMANS EN DE BROUCKÈRE HAND IN HAND

Vraagt men zich af in welke mate de standpunten die door de Man en de Brouckère ingenomen werden, verschilden van de opvattingen van Huysmans, dan kunnen alleen treffende gelijkenissen worden vastgesteld. In *Die Neue Zeit* was de Man niet mals voor de kruideniersmentaliteit van de Belgische coöperaties, die volgens hem onder invloed stonden van „des tendances conservatrices petites-bourgeoises”. De verwachtingen in een moderne vakbeweging met hoge bijdragen en sterke stakingskassen waren niet hoog gespannen, zolang België gedomineerd bleef door een „patriotisme de clocher”. Dat de Man naar het voorbeeld van Duitsland keek, was ook wel duidelijk. Franse invloeden werden onder meer verantwoordelijk gesteld voor het „anticléricalisme vulgaire” binnen de BWP. Ook de Brouckère getuigde in *La Lutte de Classe* van zijn grenzeloos vertrouwen in de Duitse sociaal-democratie: „Les progrès du socialisme allemand protègeront les côtes anglaises mieux que toute une flotte de dreadnought”³⁰.

In zijn artikel voor *Die Neue Zeit* ontmaskerde de Brouckère verder de mythe van het antiklerikaal blok. Liberalen en socialisten zou-

29. Op 3 april 1911.

30. Op 1 mei 1911.

den samen niet over een meerderheid beschikken in de Senaat, en vooral: in de katholieke partij zaten meer anti-militaristen, sociaal-gezinden en voorstanders van het algemeen enkelvoudig stemrecht dan bij de liberalen. In *La Lutte de Classe* wond de Brouckère er geen doekjes om: „Entraîner les ouvriers chrétiens, c'est le seul moyen d'obtenir le suffrage universel”³¹. Voor de marxisten van het Luikse maandblad gooide de strijd tegen de schoolpolitiek van de regering Schollaert roet in het eten, omdat op die manier de antiklerikale frontvorming versneld werd. Positieve commentaar had *La Lutte de Classe* wel toen Huysmans op het Paascongres een resolutie in die zin hielp afzwakken. En in haar augustusnummer, dat op 10.000 exemplaren werd verspreid tijdens de grote antiklerikale betoging tegen de schoolbon in Brussel, titelde het Luikse maandblad: „Pour le Suffrage Universel. Contre le bloc!” De aanvallen op de antiklerikale kartelpolitiek luwden pas in de weken voor de beslissende verkiezingen van 1912, om de socialistische kansen niet in gevaar te brengen.

Een ander stokpaardje van de marxistische vleugel was de „arbeidersopvoeding”. De openingszin van *La Lutte de Classe* citeerde niet zomaar Kautsky: „Il est plus urgent de mettre de la clarté dans les esprits que de conquérir des sièges au Reichstag”. In 1897 richtte de Brouckère in Brussel L'Institut Industriel op, waar de technische vakopleiding werd aangevuld met doctrinaire vorming. Een van zijn belangrijkste medewerkers daar was Huysmans, die toen trouwens geen onbekende meer was voor de Brouckère. Zij hadden elkaar in 1893 voor het eerst ontmoet op een meeting in Ieper, maar pas na de verhuis van Huysmans naar Brussel werden de contacten intenser. Bovendien gaf Huysmans onder meer les in L'Ecole des Petites Etudes van de moeder van de Brouckère³². Ook de Man zat niet stil. Na een lang verblijf in Duitsland werd hij in 1911 directeur van de Centrale voor Arbeidersopvoeding die was opgericht met geld van de vrijegeveige bedrijfsleider Solvay en met steun van Vandervelde. Naar Duits model werden de militanten, vooral uit de vakbeweging, er ingeleid in het marxisme.

Hoe vertaalden de leden van de *Groupe socialiste révolutionnaire* en de medewerkers aan *La Lutte de Classe* de marxistische klassenstrijd in de Belgische politiek? Dat klassenstrijd en revolutie voor hen weinig gemeen hadden, maakten ze snel duidelijk. Hun bewondering voor het Duitse organisatiesocialisme staken ze niet onder stoelen of banken. Bij de voorbereiding van de Algemene Staking van

31. Op 2 juli 1911.

32. Over Huysmans' herinneringen aan zijn contacten met de Brouckère, zie Louis de Brouckère, *Oeuvres choisies I. Le Professeur*, Brussel z.d., 7-14.

1913 liet de Brouckère zelfs weten dat hij op het beslissende partijcongres tegen had gestemd. In *La Semaine Politique*, het Brusselse weekblad van Max Hallet en Huysmans, waaraan ook Anthony Neuckens en Vincent Volckaert meewerkten, waren dezelfde geluiden te horen, toen na de ontgoochelende verkiezingsnederlaag van 1912 stemmen opgingen ten voordele van een politieke staking voor het Algemeen Enkelvoudig Stemrecht: „Nous considérons comme retardataires ceux qui comptent sur l'enthousiasme pour vaincre le capitalisme”³³. Huysmans was niet vergeten hoe de mislukte stakingsbeweging voor het algemeen enkelvoudig stemrecht in 1902 de partijorganisatie jarenlang ondermijnd had. Toen de Algemene Raad tenslotte toch moest buigen onder druk van een aantal Waalse federaties, klonk het in het zelfde blad: „Mais si la thèse de la grève doit fatalement prévaloir, l'idée de la limitation de la démonstration fait chemin”³⁴. En bij het uitroepen van de Algemene Staking waarschuwde Huysmans nog eens: „C'est la légalité et non la violence qui tuera le capitalisme”³⁵.

Zowel Huysmans als de Brouckère waren niet onder de indruk van de „revolutionaire dynamiek van de arbeidersklasse”, zoals Pannekoek en Luxemburg in Duitsland en Jacquemotte in België zo mooi stelden. Hoewel de marxisten van *La Lutte de Classe* vaak in één adem genoemd worden met de revolutionair-syndicalisten, waren de verschillen tussen de twee groepen zeer groot. Voor de marxisten was het revolutionair-syndicalisme immers een reactionaire en kleinburgerlijke beweging, omdat Jacquemotte vooral aanhang zocht bij de nieuwe middengroepen en in kleine ondernemingen, die volgens de marxistische logica tot verdwijnen veroordeeld waren.

Een vraag blijft nog onopgelost. Als Huysmans en de Brouckère op dezelfde golflengte zaten, waarom verleende Huysmans dan geen medewerking aan *La Lutte de Classe*? Omdat Huysmans eigenlijk een reformist in hart en nieren was, en zijn aanvallen op de partijtop eigenlijk „rechtse kritieken” waren, zoals kwatongen beweren³⁶? Of is het omdat Huysmans zelf een blad uitgaf, *La Semaine Politique*, waarover *La Lutte de Classe* op 7 februari 1912 enigszins ontgoocheld opmerkte dat het blad „ne représentera pas une tendance, mais seulement un groupe. C'est moins intéressant. Il ne défendra pas une tactique politique mais s'occupera de la réalisation de réformes politiques”. Inderdaad bekende het blad zich niet openlijk tot het marxisme, maar de hoofdartikels van Huysmans logen er anders niet

33. Op 4 juli 1912.

34. Op 23 maart 1913.

35. Op 6 april 1913.

36. Mommen, *De Belgische Werkliedenpartij*, 186.

om: in mei 1912, op het hoogtepunt van de antiklerikale frontvorming, stelde hij voor kartel te vormen met de christen-democraten in Roeselare en Turnhout. En verder bleef Huysmans tot vervelens toe het belang herhalen van moderne vakbonden, flinke coöperaties en een moderne partijorganisatie voor de onvermijdelijke overwinning van het socialisme. In Berchem liet Willem Eekelers, de ondernemende secretaris van de Antwerpse federatie, in zijn blad *Volharding* dezelfde klok luiden. Anders dan Huysmans, leende Eekelers wel zijn pen aan *La Lutte de Classe*.

Stonden de Brouckère en Huysmans voor de Eerste Wereldoorlog steeds op één lijn? In 90 % van de gevallen wel, maar er zijn nuances. In het debat over de regeringsdeelname had Huysmans zich soepel opgesteld, terwijl de Brouckère in *Die Neue Zeit* a priori „l'approbation du budget un geste d'humiliation” noemde. Was de Brouckère dan al radicaler dan Huysmans, hun standpunten ontleenden ze allebei aan het orthodoxe marxisme van Kautsky en hadden weinig of niets gemeen met ideeën van links-revolutionairen als Luxemburg en Pannekoek. Hoe staat het dan met de bewering van Maxime Steinberg, die in zijn artikel over het ministerialisme-debat beweerde dat het voor 1910 niet mogelijk is „d'identifier les 'radicaux' belges aux marxistes 'orthodoxes' allemands”³⁷? Zeker is dat in België de marxisten, zomin als de reformisten, zich in een aparte vleugel georganiseerd hadden, maar dat belette niet dat het gedachtengoed van het Duitse centrum een grote invloed op de BWP uitoefende, in de vakbeweging vooral, maar ook in de coöperaties en de politieke groepen. Het marxisme vormde inderdaad niet het alleenrecht van het groepje rond de *La Lutte de Classe* of van de *Groupe socialiste révolutionnaire*, die in 1913 als een kaars uitdoofden. En wat blijft er dan over van de overtuiging van Mommen en Liebman dat de marxistische oppositie eigenlijk verwaarloosbaar klein was en niet invloedrijk? Ze gaf een flinke stoot aan de propaganda, bevorderde de werking van coöperaties en politieke groepen, vernieuwde het vakbondswezen en maakte de banden tussen socialisten en liberalen losser. En de vruchten daarvan werden geplukt tijdens het interbellum met de vorming van de regering Pouillet-Vandervelde en met de machtsontplooiing van een moderne vakbeweging.

37. Maxime Steinberg, *L'interprétation belge des décisions de l'Internationale sur le ministérialisme (1909-1911)*, in: *International review of social history*, X (1965), 251.